

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 5 • Sayı / Issue: 9 • Sayfa / Pages: 159-166.

Sâid el-Endelûsî, Milletlerin Bilim Tarihi

Tuba Kevser ŞAHİN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences, PhD Student
tkeversahin@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2130-1737

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Kitap Tanıtımı / Book Review
Geliş Tarihi / Received : 03.12.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 22.12.2018
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2018
Yayın Dönemi / Season : Aralık / December

Atıf Bilgisi / Cite as: Şahin, Tuba Kevser, "Sâid el-Endelûsî, Milletlerin Bilim Tarihi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Aralık 2018): 159-166.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

EK1: Yayın Değerlendirme

Sâid el- Endelûsî, Milletlerin Bilim Tarihi

Sâid El- Endelûsî, Milletlerin Bilim Tarihi (*Tabakâtü'l-Ümem*), Trc. Ramazan Şeşen. İstanbul, Yazma Eserler Kurumu, 2014, 253 sayfa. ISBN: 978-975-17-3744-1.

İnsanlık tarihi boyunca yeryüzünde pek çok kültür ve medeniyet var olmuştur. Her biri buldukları coğrafyanın etkisiyle kendilerine mahsus özelliklere sahip olmuşlardır. Bu milletlerden kimisi ilimle ilerlerken kimisi kültür ve sanatta ilerlemiştir. Böylece yıllar içinde pek çok milletin katkısıyla oluşan ve insanlığın ortak mirası kabul edilen kültür ve medeniyetlerin çağlar ötesine aktarımı gerçekleşmiştir.

Bu aktarımda önemli adımlardan birisi İslam telif geleneğinde, sahasında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini konu edinen¹ Tabakât kitaplarıdır. Bu eserler sayesinde devirler içerisinde yaşayan âlimleri, ilimleri ve onların görüşlerini öğrenebilmekteyiz. Bu bağlamda İslam Düşünce ve Medeniyet tarihi açısından önemli eserler şunlardır:

- 1- İbnü'n-Nedîm: El-Fihrist
- 2- İbnü'l-Kıftî: İhbârü'l Ulemâ

¹ İsmail Durmuş, "Tabakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010) 39: 288-290.

- 3- Mübeşşir b. Fâtik: Muhtâru'l-Hikem
- 4- Şehrezûrî: Târîhu'l-Hükema
- 5- İbn Cülcül: Tabakâtü'l-Etîbbâ ve'l-Hükemâ
- 6- İbn Usaybia: Uyûnü'l Enbâ

Yukarıda ismini zikrettiğimiz eserlerden 11. yüzyılda Şam'da doğup Mısır'da yaşamış bir devlet adamı ve âlim olan Mübeşşir İbn Fâtik'in² Muhtâru'l-Hikem adlı eseri Yazma Eserler Kurumu tarafından 2013 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir. Kadı Sâid'in Tabakâtü'l-Ümem adlı eserini hazırlarken kendisinden istifade ettiği ve Doğu İslam ülkelerindeki kütüphanelerin zenginliğini gösteren³ Nedîm'in El- Fihrist'i ise Almanca çevirisinden 145 yıl sonra 2017 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir. Diğer eserler ise hala Türkçe'ye çevrilmeyi beklemektedir. Makalemizde incelediğimiz Sâid el-Endelûsî'nin Tabakâtü'l-Ümem adlı eseri de 2014 yılında Ramazan ŞEŞEN'in çevirisiyle Türkçe kaynaklarımız arasına kazandırılmıştır.

Kendisini kadı, tarihçi, matematikçi ve astronomi bilgini olarak tanıdığımız Sâid el-Endelûsî 1029'da Meriye (Almaria) şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini burada almış daha sonra Kurtuba'ya giderek naklî ilimlerde dönemin önde gelen âlimlerinden ders görmüştür. Bu sırada İbn Hazm'ı da tanıma imkânı bulmuştur. Sonrasında Tuleytula (Toledo)'ya giderek "İlim deryası, ahlak ve fazilet timsali" diye andığı hocası İbnü'l-Vakşî'den matematik, astronomi, mantık, fıkıh, hadis, kelam, dil ve edebiyat dersleri almıştır. Endülüs'ün çeşitli bölgelerine yaptığı seyahatlerde görüşme imkânı bulduğu ilim adamları hakkında kültür tarihi açısından çok değerli bilgiler veren Kadı Sâid bir dönem Tuleytula kadılığı vazifesi de yapmıştır. 11. yüzyılda Endülüs'te yetişen en orijinal ilim

² H. Bekir Karlığa, "İbn Fâtik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999) 19:482-483.

³ H. Bekir Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesine Etkileri*, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 100.

adamlarından birisi olarak görülen Kadı Sâid vefatından iki yıl önce Kitâbü't-Ta'rif bi-tabakâti'l-ümem adlı eserini kaleme almış ve 1070'de 41 yaşında Tuleytula'da vefat etmiştir.⁴

İslam düşünce ve medeniyet tarihi açısından oldukça önemli olan Tabakâtü'l-Ümem⁵ adlı eser Kadı Sâid'in günümüze ulaşan tek eseridir. Eserini hazırlarken Ya'kûbî'nin Kitâbü'l-Büldân'ından, Mes'ûdî'nin Mürûcû'z-Zeheb'inden, İbn Nedîm ve İbn Cülcülün eserlerinden etkilendiği söylenmektedir.⁶ Eserin ilk basımı 1911 yılında Beyrut'ta el-Meşrik mecmuasında yer almıştır. Daha sonra Mısır, Necef, Texas, Tahran ve Fransa başta olmak üzere pek çok şehir ve ülkede çevirileri yayınlanmıştır. Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Farsça ve Türkçe çeviri yapılan diller arasındadır.

Kadı Sâid bilimin medeniyetlerin ortak ürünü olduğunu ifade ettiği eserini dört bab üzerine bina etmektedir. Birinci babında milletleri yedi millet olarak tasnif etmekte ve diğer milletlerin bunlara tabi olduklarını zikretmektedir. Ona göre tarih sahnesindeki en önemli milletler: Farslar, Keldâniler, Yunanlılar, Mısırlılar, Türkler, Hintliler ve Çinlilerdir. Bu milletler tarih sahnesinin en başında aynı dili ve aynı dini kullanırken zaman içinde dilleri ve dinleri birbirinden farklılaşmıştır.

Kitabın ikinci babında milletlerin ilimle meşguliyetlerini değerlendiren Kadı Sâid üçüncü bölümde ilimle meşgul olmayan milletleri ele alır. Bu milletlerin arasından Çinliler ve Türklere özel yer vererek ilimle meşgul olmasalar da Çinlilerin sanatta Türklerin de savaşçılık alanında oldukça başarılı olduklarını söyler. Diğer milletleri ise ilimden uzak olmaları sebebiyle eleştirir. Dördüncü babda ise ilimle meşgul olan milletleri tek tek ele almıştır. İlimle meşgul olan milletleri Allah'ın seçkin kulları olarak ifade etmiştir. Ona göre insanlarda var olan meziyetlerin çoğu hayvanlarda da vardır hatta daha da fazladır. O sebeple ilim sahipleri

⁴ Mahmut Kaya, "Sâid Endelûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35: 556-557.

⁵ Sâid Endelûsî, *Tabakâtü'l-Ümem "Milletlerin Bilim Tarihi"*, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2014.

⁶ Selahaddin Polatoğlu, "Bilim- Medeniyet İlişkisi Bağlamında Sâid El-Endelûsî'nin Tabakâtü'l-Ümem'i", *Genç Akademisyenler Buluşması V- Gelenek ve Modern Arasında Bilgi ve Toplum*, haz. M. Hüseyin Mercan (İstanbul: Yedirenk Yayınevi, 2013), 343-344.

hayvanlara has meziyetleri azaltmak ve insanlara has meziyetleri arttırmak istedikleri için karanlıkta ışıklar, hidayet rehberleri ve insanların seçkinleridir.

Kadı Sâid'e göre ilimle meşgul olan milletler: Hintliler, Farslar, Keldaniler, Yunanlılar, Rumlar, Mısırlılar, Araplar ve İbraniler'dir. Hintliler; kalabalık, değerli, ülkeleri büyük bir millettir.

Çin hükümdarlarına göre "Hikmet hükümdarı" olarak anılan Hint hükümdarları dünyaya hükmeden beş milletten birisini yönetmişlerdir. Hikmet, adalet ve siyaset kaynağı olan Hindistan'da sayı ilimleri ve astronomi ile ilgilenen pek çok âlim yetişmiştir. Sindhind, Kelile ve Dimne gibi önemli eserleri insanlığa kazandırmışlardır.

Devleti en uzun süren Farslılar tıp ve astronomi ile ilgilenmişlerdir. Hermes isimli meşhur âlimleri ile tanınan Keldâniler ise metafizik, matematik ve astronomi ile ilgilenmeyi tercih etmişlerdir. İlimle ilgilenen dördüncü millet Yunanlılar felsefenin doğuş yeri olup Pisagor, Sokrat, Eflatun ve Aristo başta olmak üzere pek çok filozofu ile meşhur olmuş bir millettir. Yunanlılar felsefe dışında tıp alanında Hipokrat'ı, matematikte Arşimed ve Batlamyus'u, geometride Öklit'i yetiştirmiş bir millettir. Bu medeniyetten çıkan Batlamyus'un el-Macastîsi ve Aristo'nun Organonu Sâid el-Endelûsî'ye göre bahsettiği ilmin tüm yönlerini içeren eserlerdir. Aritmetik, geometri ve tıpta ilerleyen Romalılar da ilimle meşgul olmuşlardır.

Felsefelerinden bizlere çok az şey kalmış olsa da sayılar, geometri, tıp ve astronomi ile ilgilenen Mısırlılar tarih sahnesine ismini yazdıran medeniyetlerden kabul edilir. Arapları nesli kesilen ve nesli devam eden diye ikiye ayıran Sâid el-Endelûsî, nesli devam edenleri de yerleşik ve göçebe diye tekrar ayırmıştır. Araplar en çok dil ve tıp alanlarıyla ilgilenmişlerdir.

Kindî, Serahsî, Râzî ve Fârâbî gibi âlimlerle mantık ve felsefe alanında ilerleyen Müslüman Araplar Abbâsiler dönemiyle beraber tercüme hareketleriyle diğer ilimlerde de önemli adımlar atmışlardır. Geometri, tıp, felsefe ve mantık bu alanların başında gelmektedir.

Kadı Sâid'e göre Araplar arasında ilimle en çok ilgilenenler Yemenliler olmuştur. Eserde dokuzuncu fasılda Endülüs'te yapılan ilmi faaliyetler incelenmiştir. Emevîler'in 711 yılında ele geçirmesiyle beraber İslamiyet ile tanışan Endülüs'te⁷ İbn Hazm ve İbn Haldun başta olmak üzere pek çok önemli âlim yetişmiştir. Onlar da diğer milletler gibi astronomi, tıp, dil, mantık ve ferâiz ile ilgilenmişlerdir. Sâid el-Endelûsî bizzat yaşadığı coğrafya olması sebebiyle eserinde en kapsamlı şekilde bu bölümde bilgi vermiştir ve bu sebeple özellikle Endülüs'te yaşayan âlimler hakkında verdiği bilgiler sebebiyle kitap Endülüs Bilim Tarihi açısından oldukça önemli görülmüştür.

Eserde son olarak nübüvvetin beşiği olarak anılan İsrailoğulları'ndaki ilmî faaliyetlerden bahsedilmiştir. Onlar da tarih sahnesinde kendilerine ait olan "abur" isimli hesaplama tarzını kullanmış; tıp, astronomi ve felsefe ile ilgilenmişlerdir.

İslam dünyası kadim milletlerden kendisine ulaşan ilmi birikimi kendine özgü katkılarla daha da ileri bir seviyeye taşıyarak düşünce ve medeniyet tarihine katkıda bulunmuştur. İncelenilen eserde de görülmektedir ki bilim, evrensel özelliğe sahiptir ve yedi millette dil ve din konusunda başlangıçta aynı özelliklere haizdir. Bu milletler ilk önce tevhid üzere tek tanrı inancı üzerinedirler ama sonraları sâbiî, putperest ve mecusîlik gibi farklı inançlara yönelmişlerdir. Hz. Muhammed ile yeniden tevhid inancına dönülmüştür.

Eserini yazarken Abbâsiler döneminde yaşayan Hristiyan mütercimlerin, bilim ve düşünce adamlarının Rumlar bölümünde işlenmesi "ilgili şahısların bağlı bulunduğu medeniyetin hakkını teslim etme" konusundaki hassasiyetine işaret eder.⁸ Eserinde ilmî faaliyetlere destek veren hükümdarlardan da bahseden Kadı Sâid bu desteklerle ilmî faaliyetlerin hız kazandığına dikkat çeker. Eserde yer verilen ilimler şu şekilde sıralanabilir: tıp, eczacılık, fizik, kimya/ simya, matematik, geometri, astronomi, astroloji, felsefe, mantık, metafizik, tarih, coğrafya,

⁷ Mehmet, Özdemir, "Endelüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995) 11: 211-225.

⁸ Polatoğlu, "Bilim- Medeniyet İlişkisi Bağlamında Sâid El-Endelûsî'nin Tabakâtü'l Ümem'i", 349.

musiki, tılsım, zooloji ve botanik. Kendisi de hem aklî hem naklî ilimlerle ilgilenmiş ve eserini de bu ilimler üzerine bina etmiştir.

Doğu İslam dünyasındaki ilmî çalışmalar zikredilirken bunların Araplardan ziyade Acemler eliyle ortaya çıktığının belirtilmesi Kadı Sâid'in müslümanlar arasında herhangi bir milleti öne çıkarma düşüncesi taşımadığını göstermektedir. Eserde Müslümanlar arasında gelişen kadim ilimlerin Arap, Acem ve Gayri Müslimlerin ortak çalışması olduğu vurgulanmaktadır. Ancak Polatoğlu'nun makalesinde belirttiği üzere Kadı Sâid eserinde Türkler ve Berberîleri ilimle iştiğal etmeyen milletler arasında zikretmiştir. Fakat Fârâbî başta olmak üzere genişçe yer ayırdığı bazı isimlerin Türk olmaları, aynı şekilde Berberî âlimlere de rastlanması eserle ilgili bir çelişki olarak görülebilir. Bu durum, âlimlerin eserlerini Arapça yazmış olmalarından kaynaklanabileceği gibi eserlerinde milli kimliklerinden söz etmemelerinden de kaynaklanabilir. Öte yandan Türkler'den Araplar'a herhangi bir eserin geçmemesi de bunda etkili olabilir.⁹

İncelemesini yaptığımız eser günümüz dünyası için özellikle Endülüs Bilim Tarihi açısından olmakla beraber İslam Düşünce Tarihi açısından da oldukça önemli bir kaynaktır. Eserin 1911 yılı itibariyle ilk baskısının yapılmasının ardından Türkçe'ye ancak 2014 yılında çevrilmiş olması üzücüdür. Bu sebeple henüz eserden yeterli oranda istifade edilemediği düşünülmektedir. 11. yüzyılın bilim anlayışını bizlerle buluşturan Tabakâtü'l-Ümem gibi kıymetli eserlerin çevirilerinin bir an önce yapılarak bilim dünyası ile buluşturulması temennimizdir.

Kaynakça

Durmuş, İsmail. "Tabakât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 288-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

el-Endelûsi, Sâid. *Tabakâtü'l Ümem Milletlerin Bilim Tarihi*. Trc. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2014.

⁹ Polatoğlu, "Bilim- Medeniyet İlişkisi Bağlamında Sâid El-Endelûsî'nin Tabakâtü'l Ümem'i", 352.

- Karlığa, H. Bekir. "İbn Fâtik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19:482-483 İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Karlığa, H. Bekir. *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesine Etkileri*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Kaya, Mahmut. "Sâid Endelûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 556-557 İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özdemir, Mustafa. "Endelüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 211-225 İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Polatoğlu, Selahaddin. "Bilim- Medeniyet İlişkisi Bağlamında Sâid el-Endelûsî'nin Tabakâtü'l Ümem'i". *Genç Akademisyenler Buluşması V- Gelenek ve Modern Arasında Bilgi ve Toplum*. Haz. M. Hüseyin Mercan. 339- 359. İstanbul: Yedirenk Yayınevi, 2013.